

Globalisering – måling og utviklingstrekk

Karsten Stæhr, seniorrådgiver i Internasjonal avdeling*

Globalisering er blitt et hverdagsord, men hva betyr det egentlig? Denne artikkelen drøfter hvordan en kan beskrive og måle graden av globalisering. Videre gjennomgås utviklingen på områder med internasjonalt økonomisk samkvem, slik som handel, kapitalstrømmer, migrasjon, informasjonsspredning og utenlandsk eierskap. Artikkelen viser at flere land er blitt integrerte i den globale økonomien i løpet av de siste 10-20 årene, og at integrasjonen er «dypere» og mer gjensidig enn tidligere. På visse områder har det imidlertid i liten grad funnet sted noen globalisering. Flere viktige markeder er fortsatt nasjonale eller regionale, og en rekke land faller utenfor globaliseringsprosessen.

1. Innledning

Globalisering er et av tidens viktige temaer. Debatten preges av et bredt folkelig engasjement og er samtidig på den politiske dagsordenen.¹ Temaet har også betydelig interesse blant forskere innenfor samfunnsvitenskapene. Felles for de fleste bidragene er at de tar som gitt at verden er blitt globalisert (O'Rourke & Williamson 2002).

Men er dette korrekt? Er verden globalisert? Eller mer presist, i hvilken grad? Hvordan måler man i det hele tatt globalisering? Kan man veie sammen utviklingstrekk som vedrører handel, kapitalbevegelser, folkevandring og informasjonsflyt i mange land? Er det meningsfullt å snakke om globalisering som *ett* begrep?

Denne artikkelen legger fram en mulig forståelsesramme for begrepet globalisering og drøfter de mange dimensjonene ved globalisering. Vi belyser utviklingstrekk innenfor fem områder: handel, kapitalbevegelser, migrasjon, kunnskapsspredning og utenlandsk eierskap. Drøftingen fokuserer på de siste 10-20 årene, men trekker også paralleller tilbake til andre halvdel av 1800-tallet, en «gullalder» med få restriksjoner på handel, kapital og migrasjon.² Presentasjonen av statistisk informasjon er ikke uttømmende, men heller ment som illustrasjon av poenger. Mulige årsaker til utviklingsmønstret drøftes kortfattet i et vedlegg.

Artikkelen går ikke inn i diskusjonen om ønskelighet – fordeler og ulemper – ved globalisering. Med andre ord, utgangspunktet er deskriptivt, ikke normativt. Artikkelen antar en bred global synsvinkel, og norske forhold blir bare unntaksvis berørt. Flere utredninger har tatt opp globaliseringens konsekvenser for Norge. Utenriksdepartementet ferdigstilte sommeren 2002 sitt Globaliseringsprosjekt med publikasjon av i alt 15 utredninger.³ Flere av rapportene fra Makt- og demokratiutredningen belyser også aspekter ved globalisering, blant andre Mundaca & Strand (2002) og Tranøy & Østerud (2001). I en rapport utgitt av Finansdepartementet drøfter Tveit m.fl. (1999) internasjonale finanskriser og valutaregulering i lys av økende integrasjon av finansmarkedene.

2. Globaliseringens mange dimensjoner

Begrepet globalisering har ikke noen entydig definisjon, noe som bidrar til en viss uklarhet. Nedenfor presenterer vi den forståelsen av globalisering som legges til grunn i denne artikkelen.

Globalisering er et relativt nytt ord både internasjonalt og på norsk. Fram til slutten av 1980-tallet snakket man om *internasjonalisering* eller internasjonal *integrasjon* (Tranøy 1997). Integrasjon betegner at den økonomiske eller generelle samfunnsmessige utviklingen i ett land er knyttet sammen med utviklingen i andre land. Den økonomiske betydningen av et lands nasjonale grenser minker.

Ordet *globalisering* ble alminnelig først på 1990-tallet. Globalisering betegner at tilnærmevis alle land i verden er knyttet tett sammen. Med andre ord: globalisering er det samme som global integrasjon. Mens integrasjon eller internasjonalisering relaterer seg til enkeltland, er globalisering rettet mot hele – eller tilnærmevis hele – verdensøkonomien. Når ordet globalisering ble alminnelig på 1990-tallet, var årsaken blant annet at mange land i Asia, Latin-Amerika og Øst-Europa åpnet sine økonomier i denne perioden.

Integrasjonsområder

Et land kan integreres med omverdenen på mange områder. Innen det økonomiske feltet er det hensiktsmessig å skille mellom fem til dels sammenfallende hovedområder:

- Handel med varer og tjenester
- Valutatransaksjoner og kapitalstrømmer
- Arbeidskraft og migrasjon
- Informasjon, kunnskap og teknologispredning
- Utenlandsk eierskap og multinasjonale selskaper

De «tradisjonelle» kanalene for økonomisk integrasjon er internasjonal handel, internasjonale kapitalbevegelser og migrasjon. Spredning av teknologi, informasjon og kunnskap er vanskelig å måle, men av stor økonomisk betydning. Ved utenlandsk eierskap følges det økono-

* Takk til Anne-Berit Christiansen, Asbjørn Fidjestøl og Brynjulv Vollan for nyttige kommentarer. Alle synspunkter er forfatterens og ikke nødvendigvis sammenfallende med Norges Banks.

¹ Se Bhagwati (2002) og Stæhr (2001) for kortfattede drøftinger av skillelinjer i globaliseringsdebatten.

² De største verdensdelene ble først kjedet sammen i forbindelse med oppdagelsen av det amerikanske kontinentet og sjøveien til India om lag 1500. En omfattende litteratur drøfter når det gir mening å snakke om en global økonomi: allerede etter de store oppdagelsene, fra midten av 1800-tallet eller først mot slutten av 1900-tallet? Se for eksempel O'Rourke & Williamson (2002), Baldwin & Martin (1999) og Bordo m.fl. (1999).

³ Forskningsrapportene er tilgjengelige på: <http://odin.dep.no/ud/norsk/handelspolitikk/032091-991349/index-dok000-b-n-a.html>.

miske engasjementet av overføring av formell beslutningsmyndighet til utlandet.

Det er andre former for globalisering, som vi – av plasshensyn – ikke drøfter i denne artikkelen. Turisme og reisevirksomhet får økende omfang. Bedre reise- og kommunikasjonsmuligheter bidrar til spredning av kultur og livssyn. Smittsomme sykdommer, kriminalitet og terrorisme føres over grensene. Forurensing og risiko for klimaendring betraktes i stigende grad som globale problemer (EBRD 2001, kap. 1).

Graden av integrasjon

En annen viktig dimensjon er «graden» eller «dybden» av integrasjon. De tre viktigste metodene for å måle dette er (O'Rourke & Williamson 2002):

- a) Regler og lovgivning som regulerer økonomisk integrasjon
- b) Det faktiske omfanget av handel, kapitalstrømmer, arbeidskraft osv
- c) Effekten på variabler som påvirkes av integrasjonsgraden

Metode a) fokuserer på det formelle rammeverket, dvs. hvilke regler som regulerer eller understøtter økonomisk integrasjon. I mange tilfeller vil fravær av restriksjoner indikere åpenhet, selv om åpenhet ikke nødvendigvis fører til økt transaksjonsomfang. Det kreves også et institusjonelt rammeverk som understøtter handel, kapitalbevegelser og investeringer, for eksempel beskyttelse av varemerker, regler vedrørende kontrakter og eiendomsrettigheter, internasjonale skatteavtaler m.v. (Bordo m.fl. 1999). Motsatt er manglende liberalisering ikke alltid et hinder for integrasjon. For eksempel kan smugling og annen omgåelse føre til integrasjon på tross av restriksjoner.

Metode b) måler det faktiske omfanget av handel, kapitalstrømmer osv. og gir således et direkte mål for det økonomiske samkvemmet. Også her må data fortolkes med forsiktighet. For eksempel er handelen med oljeprodukter mellom Norge og Saudi-Arabia begrenset, men landenes oljemarkeder er likevel knyttet sammen gjennom eksport til verdensmarkedet. Markeder i land kan også være knyttet sammen selv om produksjonen bare går til hjemmemarkedet, for eksempel hvis mulig utenlandsk konkurranse påvirker de innenlandske produsentene.

Metode c) måler omfanget av integrasjon via priser, renter eller andre variabler som påvirkes av graden av åpenhet. For eksempel kan samme pris på en vare i to land indikere at markedene for varen i de to landene er tett forbundne. Tilsvarende, hvis rentene i ulike land er tett korrelerte, kan det avspeile integrasjon av kapitalmarkedene. Denne målemetoden «fanger opp» integrasjon selv om den ikke fører til store vare-, kapital- eller arbeidskraftsbevegelser. Det er imidlertid en risiko for at

tilfeldig samvariasjon kan tolkes som integrasjon. Videre kan priser være forskjellige uten at det skyldes manglende integrasjon. Når for eksempel renten på statspapirer i Argentina er høyere og mer volatil enn i USA, er dette primært en konsekvens av spesielle forhold ved Argentina.

For alle tre målemetoder ovenfor gjelder at det er vanskelig å finne dekkende og pålitelige data, ikke minst i et lengre tidsperspektiv (Wiig 1999). Samtidig er det ingen av metodene som gir et fullstendig bilde. En får trolig det beste bildet ved å la de tre målemetodene supplere hverandre (O'Rourke & Williamson 2002).

Den geografiske dimensjonen

Globalisering krever ikke bare at land åpner seg internasjonalt, men at det skjer i global målestokk. Den geografiske dimensjonen er viktig ved måling av globalisering. Er tilnærmevis alle land i verden knyttet sammen i en grad som gjør det meningsfullt å tenke på én verdensøkonomi? To momenter er viktige i denne sammenhengen:

- De tidligere koloniene i Asia og Afrika var ofte knyttet tett sammen med den europeiske kolonimakten, men hadde få kontakter til andre land. Fra selvstendighet og fram til 1980-tallet valgte landene ofte en isolasjonistisk økonomisk politikk. De kommunistiske landene i Øst-Europa avskar seg i stor grad fra kontakter med den ikke-kommunistiske verdenen. Et viktig spørsmål er i hvilken grad utviklingslandene og overganglandene i Øst-Europa er blitt integrert i verdensøkonomien de siste 10-20 årene.
- De økonomiske relasjonene er i noen grad blitt «regionalisert» siden andre verdenskrig. Tallrike, til dels regionale, økonomiske samarbeidsorganisasjoner har sett dagens lys, for eksempel EU, OECD og APEC (landene rundt Stillehavet). Slike organisasjoner kan føre til integrasjon og samarbeid internt i organisasjonen, men også stenge ute andre land. Spørsmålet er om økonomiske samarbeidsfora har bidratt til global integrasjon eller har ført til en fragmentering og regionalisering av verdensøkonomien.⁴

3. Internasjonal handel

a) Regler og lovgivning

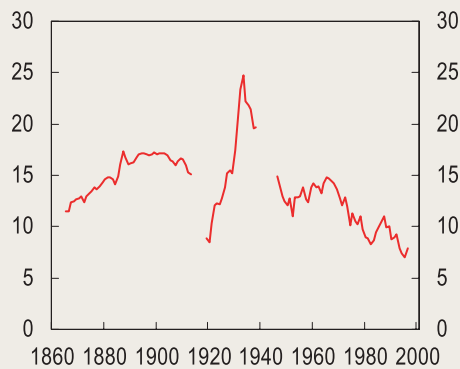
En viktig integrasjonskanal er den internasjonale handelen med varer og tjenester. Restriksjoner på dette området består typisk av toll, kvantitative begrensninger på handelen (kvoter) eller innenlandsk regulering med handelspolitisk formål.

Figur 1 viser den gjennomsnittlige tollsatsen for 35 land siden 1865.⁵ Etter Napoleonskrigene ble handelen i Europa gradvis liberalisert, slik at det fra midten av 1800-tallet var igjen få restriksjoner (Baldwin & Martin 1999). De europeiske landene innførte igjen restriksjoner

⁴ Problemstillingen diskuteres fra ulike vinkler i Dunning (2002). Krugman (1993) analyserer effektene av tollunioner.

⁵ Gruppen av land består av både industriland og fremvoksende økonomier. De 35 landene er: Argentina, Australia, Brasil, Burma, Canada, Chile, Colombia, Danmark, Egypt, Filippinene, Frankrike, Hellas, India, Indonesia, Italia, Japan, Kina, Kuba, Mexico, New Zealand, Norge, Portugal, Russland, Serbia, Spania, Sri Lanka, Storbritannia, Sverige, Thailand, Tyrkia, Tyskland, Uruguay, USA og Østerrike.

Figur 1. Gjennomsnittlig importtoll for 35 land, 1865-1996. Prosent av importpris

Kilde: Clemens & Williamson (2002) s. 37

på slutten av 1800-tallet, dels som «beskyttelse» mot billig import fra USA og Russland, dels som reaksjon på USAs økte toll etter borgerkrigen. De europeiske kolonimaktens handel med sine kolonier forble relativt fri, og generelt hadde de fattigste landene få handelsrestriksjoner (Bourguignon m.fl. 2002).

De to verdenskrigene og det økonomiske tilbakeslaget i mellomkrigstiden førte til markert høyere tollsatser og økt bruk av kvantitative restriksjoner. På 1930-tallet var for eksempel 58 prosent av Frankrikes import underlagt kvantitative restriksjoner, mens det var ingen før første verdenskrig (Crafts 2000, s. 22). En rekke land – blant andre Tyskland, Italia og Sovjetunionen – innførte statshandel med bilaterale avtaler som fastla handelsomfang og betaling.

Perioden siden andre verdenskrig har generelt vært preget av liberalisering av utenrikshandelen. Det er to parallelle utviklingslinjer, dels multilateralt samarbeid i regi av GATT og WTO, dels regionalt handelssamarbeid.

I 1948 inngikk 23 land handelssamarbeidet GATT. Under periodevise forhandlingsrunder forpliktet medlemslandene seg til spesifikke liberaliseringstiltak. GATT ble i 1995 avløst av WTO (World Trade Organisation) med et utvidet liberaliseringsmandat. Per 1. februar 2003 hadde WTO 145 medlemsland. Kina ble medlem i desember 2001, mens Russland forhandlet om medlemskap i februar 2003.⁶

Hovedhjørnesteinen i GATT og WTO er prinsippet om ikke-diskriminering. Hvis et medlemsland gir «innrømmelser» overfor ett land, må tilsvarende liberalisering innrømmes alle medlemsland. Under Tokyo-runden som

sluttet i 1979, ble det avtalt å legge om kvoter og tekniske handelshindringer til toll, mens Uruguay-runden, som sluttet i 1993, fokuserte på handel med tjenester og regler for patentbeskyttelse og andre rettigheter. I desember 2001 ble Doha-runden innledet med forhandlinger om blant annet ytterligere liberalisering av tjenestehandel, regler for handel med landbruksvarer samt tiltak mot konkurransevridning.

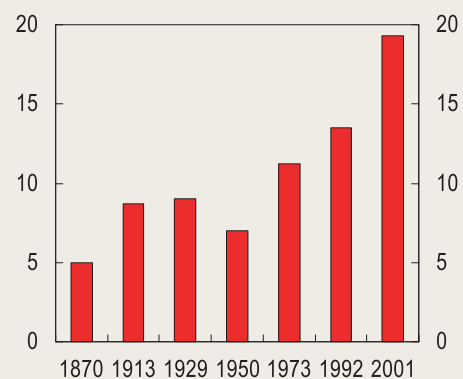
Det er ett unntak fra WTOs regel om ikke-diskriminering: liberalisering overfor deltakere i et handelssamarbeid behøver ikke å bli utstrakt til andre medlemmer av WTO. Siden andre verdenskrig har regionalt handelssamarbeid fått økende utbredelse. Blant de viktigste er EU med 15 land; NAFTA med USA, Canada og Mexico; ASEAN med 10 asiatiske land og MERCOSUR med Brasil, Argentina, Uruguay og Paraguay.

I det brede utsnittet av land som ligger bak figur 1, skjer en stor del av tollreduksjonen i perioden 1965-80. På 1990-tallet var det primært fremvoksende økonomier, dvs. utviklingslandene og overgangslandene i Øst-Europa, som reduserte tollbarrierene. Tabell 1 illustrerer denne utviklingen, men viser også at enkelte land økte tollsatsene. Nesten alle eksportskatter ble avskaffet på 1990-tallet (Clemens & Williamson 2002).

b) Omfang

Omfanget av verdenshandelen har i store trekk utviklet seg parallelt med de formelle rammevilkårene som er omtalt over. Figur 2 viser at den globale varehandelen som andel av BNP har økt markert siden 1870 og i 2001

Figur 2. Global vareeksport, utvalgte år 1870-2001. Prosent av BNP

Kilder: Maddison (1995) s. 32, for 2001 WTO (2002) s. 66-67 og 105, IMF (2002) s. 167, egne beregninger

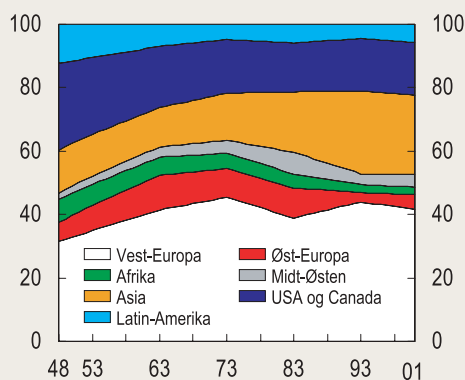
Tabell 1. Gjennomsnittlig importtoll i utvalgte land, ca. 1990 og 2000, prosent av importpris

	Kina	India	Bangladesh	Brasil	Argentina	Kenya	Algerie	USA	EU
Ca. 1990	41,0	79,0	106,6	42,2	12,2	31,9	22,5	5,6	4,1
Ca. 2000	16,3	32,5	21,3	14,4	12,6	19,3	24,6	4,0	2,4

Kilde: WDI (2002) s. 348-350.

⁶ Opplysninger om WTO og forhandlingsrundene er fra organisasjonens hjemmeside www.wto.org.

Figur 3. Vareeksport fordelt på regioner, utvalgte år 1948-2001. Prosent av global vareeksport

Kilde: WTO (2002) s. 34

nådde om lag 19 prosent. Økningen kan primært knyttes til perioden etter 1950 og ikke minst det siste tiåret. Handelen som andel av BNP falt fra 1913 til 1950 som følge av verdenskrigene og 1930-tallets depresjon.

Data for tjenestehandel er usikre. Tjenestehandel inkluderer transport, reiser og turisme samt øvrig tjenestehandel, men ikke rente- og stønadsbetalinger. Tjenestehandelen har økt relativt mer enn varehandelen de siste tiårene. I 1980 utgjorde tjenester 17,9 prosent av varehandelen, i 1990 22,7 prosent og i 2001 23,7 prosent.⁷

Figur 3 viser ulike regioners andel av den globale vareeksporten siden andre verdenskrig. I gjenoppbyggingsperioden styrket Europa sin posisjon, men Nord-Amerika fikk forholdsvis mindre betydning. Asias økende vekt fra midten av 1970-tallet er bemerkelsesverdig. Latin-Amerika og Afrika har gradvis mistet betydning i verdenshandelen og inntar i økende grad en marginal posisjon i verdensøkonomien.

En stor del av den globale handelen finner sted innen de store handelsblokkene. I 2001 utgjorde den interne varehandelen i EU 23 prosent av den globale varehandelen, mens det tilsvarende tallet for NAFTA var 10,4 prosent. Det er imidlertid lite som indikerer at den interne handelen i de regionale handelsblokkene innenfor de siste 10-20 årene har økt mer enn den globale handelen (WTO 2002).

Et viktig utviklingstrekk er økende handel som følge av internasjonal integrasjon av produksjonsprosessene. Varehandelen består i stigende grad av halvfabrikata og i mindre grad av råvarer (Feenstra 1998). Produksjon splittes opp («vertikal spesialisering») og de enkelte produksjonsprosessene legges i ulike land. Fly, datautstyr, leketøy og tennissko er blant eksemplene. I handelsstatistikken avleses den vertikale spesialiseringen som økende næringsintern handel. Analyser viser at alle regioner av fremvoksende land med unntak av Afrika har hatt økende næringsintern handel på 1990-tallet (IMF 2002, s. 124-127).

⁷ Egne beregninger basert på data fra WTOs hjemmeside: www.wto.org/english/res_e/status_e/webpub_e.xls, www.wto.org/english/res_e/status_e/service_e.xls.

⁸ Et velkjent eksempel er faktorpristjevningsteoremet (Norman 1993, kap. 6). Selv om produksjonsfaktorene ikke handles internasjonalt, kan faktorprisene likevel bli utjevnet hvis det er internasjonal handel med ferdigvarer.

c) Effekt

Globalisering av handel kan gi tilnærming av prisene i ulike land, med bedre ressursutnytting og betydelige velferdsgevinster som resultat (Norman 1993, kap. 8). I praksis er det vanskelig å sammenlikne prisene i ulike land. En rekke lokale eller midlertidige faktorer kan medføre at varer handles til forskjellige priser. Priskonvergens behøver heller ikke bety at de spesifikke markedene er tett knyttet sammen. Generelle likevekts-effekter kan føre til prisutjevning på varer til tross for at de ikke handles.⁸

Det er veldokumentert at prisene på en rekke varer solgt i Europa og Nord-Amerika nærmet seg hverandre på 1800-tallet (O'Rourke & Williamson 2002). Betrakter en de siste 10-20 årene, gjelder det at det fortsatt er stor forskjell på prisene i ulike land, også for varer som handles internasjonalt (Hufbauer m.fl. 2002). Forskjellene er spesielt markerte mellom industriland og fremvoksende økonomier, men også mellom flere industriland. For eksempel er det store prisforskjeller mellom USA og Japan, selv om prisene har konverget noe de siste 20 årene (Parsley & Wei 2001).

En analyse basert på et bredt utvalg av land viser at færre handelsbarrierer generelt er forbundet med mindre prisforskjeller (Parsley & Wei 2002). Det har likevel bare vært begrenset priskonvergens mellom NAFTA-landene på 1990-tallet, noe som muligens kan forklares med store valutakurssvingninger (Rogers & Smith 2001).

Analyser av prisutviklingen innen EU indikerer at etableringen av det indre marked har bidratt til priskonvergens. Land med initialt lavt prisnivå har hatt høyere inflasjon på 1990-tallet enn andre land. Prisene på varer som handles internasjonalt, har nærmet seg hverandre siden innføring av det indre marked i EU, mens dette ikke er tilfellet for andre varer (Rogers 2001).

En mulig global priskonvergens innenfor de siste 10-20 årene er det generelt bare svake tendenser til (Findlay & O'Rourke 2001). Likevel er det mye som taler for at lavere toll og færre restriksjoner har bidratt til – og fremover vil bidra til – priskonvergens. Det er imidlertid lang vei til egentlig global prisdannelse (se også IMF 2002, s. 112-113).

4. Internasjonale kapitalbevegelser

a) Regler og lovgivning

Internasjonale finanstransaksjoner består oftest av to deler, nemlig veksling mellom innenlandsk og utenlandsk valuta pluss oppgjør av den underliggende transaksjonen. Men det behøver ikke være valutaveksling, for eksempel hvis begge land bruker samme valuta.

I utenriksregnskapet er transaksjoner med utlandet klassifisert under enten drifts- eller kapitalbalansen. Driftsbalansen omfatter oppgjør vedrørende handel i tillegg til rente- og stønadsbetalinger. Kapitalbalansen består av utenlandske direkte investeringer, porteføljeinvesteringer,

lån m.v. samt endring i valutareservene. Direkte investeringer er betalinger knyttet til grensekryssende handel med bedrifter (der kjøper får bestemmende eierinnflytelse), mens porteføljeinvesteringer består av handel med verdipapirer, slik som aksjer og obligasjoner (uten bestemmende innflytelse). Underskudd på driftsbalansen må per definisjon finansieres av tilsvarende overskudd på kapitalbalansen, slik at fordringsposisjonen overfor utlandet endres tilsvarende.

Regulering av internasjonale finanstransaksjoner (kapitalkontroll) kan knyttes til valutaveksling eller til den underliggende transaksjonen (Bakker & Chapple 2002). Restriksjoner kan ta mange former avhengig av transaksjonstypen, for eksempel fullstendig forbud, kvoter, deponering av beløp i sentralbank eller egentlig skatt. Noen land bruker forskjellige valutakurser for ulike typer transaksjoner.

Slutten av 1800-tallet var en periode med få restriksjoner på internasjonale finanstransaksjoner. De dominerende landene hadde fullt konvertible valutaer, dvs. innenlandsk valuta kunne uansett formål fritt veksles til utenlandsk. I tillegg var valutaene knyttet til gull (gullstandard) slik at vekslingskursene var helt stabile. Under verdenskrigene og depresjonen på 1930-tallet fikk mange land «valutamangel», og myndighetene opphevet konvertibiliteten for transaksjoner knyttet til både drifts- og kapitalbalansen.

Etter andre verdenskrig var det viktig å få i gang handelen, noe som krevde stabile valutaforhold. Til dette formålet ble Det internasjonale pengefondet (IMF) opprettet i 1945.⁹ Medlemsland må tilstrebe full driftsbalanskonvertibilitet og bruk av bare én valutakurs. IMF har global rekkevidde med sine 184 medlemsland per 1. februar 2003.

De vestlige landenes økonomiske samarbeidsorganisasjon, OECD, har gjennom lengre tid arbeidet for integrasjon av medlemslandenes finansmarkeder. Medlemslandene er forpliktet til å liberalisere alle kapitalbe-

vegelses (OECD 2002). EU – og det europeiske økonomiske samarbeidet EØS, som Norge deltar i – går på enkelte områder lenger enn OECD og åpner blant annet for grenseoverskridende banktjenester.¹⁰ Andre samarbeidsorganisasjoner, blant andre ASEAN, søker å koordinere liberalisering av kapitalbevegelsene.

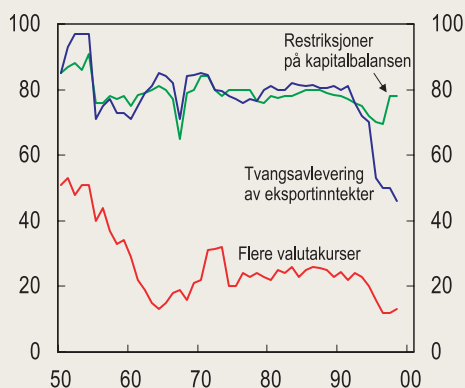
Figur 4 viser utviklingen siden 1950 i antall land som praktiserer ulike former for kapitalkontroll. Fra begynnelsen av 1990-tallet sees en vesentlig nedgang i andelen av IMFs medlemsland som opprettholder restriksjoner på internasjonale finanstransaksjoner. Industrilandene har avviklet tilnærmevis all kapitalkontroll, mens de fleste fremvoksende økonomier har beholdt noen restriksjoner. Gjenværende restriksjoner er i mange tilfeller lempet eller gjort mer markedsvennlige i løpet av 1990-tallet.

b) Omfang

Figur 5 viser en hyppig anvendt indikator, nemlig det daglige volumet av valutaveksling, rapportert av medlemslandene til Den internasjonale betalingsbanken BIS. Tallet er en rimelig approksimasjon av den globale valuta-handelen. Vekslingen økte eksponensielt fram til 1998. Fallet fra 1998 til 2001 skyldes euroens innføring og bortfall av veksling mellom de 12 deltakerlandene, men fallet betyr naturligvis ikke at den finansielle integrasjonen avtok mellom 1998 og 2001. Tallene i figur 5 omfatter ikke valutahandel utenfor børs (OTC) og i så måte under- vurderes omfanget av den faktiske valutavekslingen.¹¹

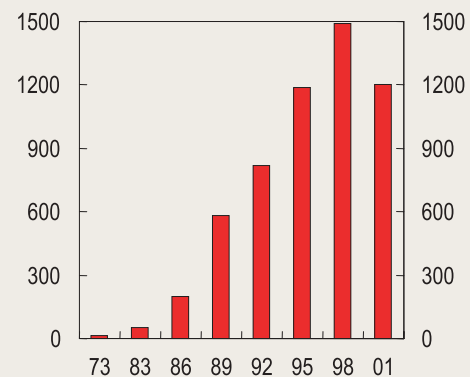
Det store vekslingsomfanget sier lite om endringer i fordringsposisjonen. Veksles én krone til euro og tilbake igjen, er det valutahandler for 2 kroner, men omfanget av norske fordringer på utlandet er uendret. Figur 6 viser brutto aktiva og brutto passiva som prosent av BNP for alle land i verden. Tallene er til dels anslått og svært usikre, noe som også viser seg ved at tallene for globale aktiva og passiva ikke er lik hverandre. Fordringene var betydelige

Figur 4. Land med kapitalkontroll, 1950-1998. Prosent av IMFs medlemsland

Kilde: IMF (2002) s. 168

Figur 5. Global daglig valutahandel, utvalgte år 1973-2001. Milliarder dollar

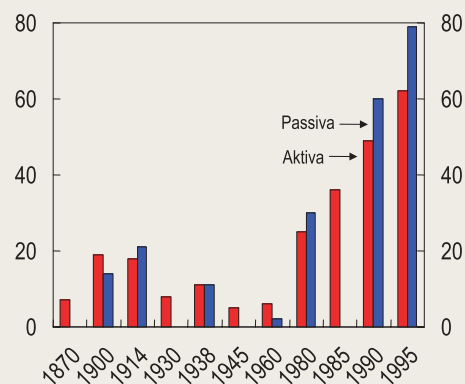
Kilder: Brunvatne & Vikøren (1996) s. 181 og BIS (2002)

⁹ Opplysningene om IMF er fra organisasjonens hjemmeside: www.imf.org/external/about.htm.

¹⁰ Se også Tveit m.fl. (1999) for en drøfting av Norges forpliktelser vedrørende liberalisering av kapitalbevegelsene.

¹¹ Den økende bruken av derivater og andre nye finansprodukter gjør det stadig vanskeligere å samle inn pålitelig statistikk (Garber 1998).

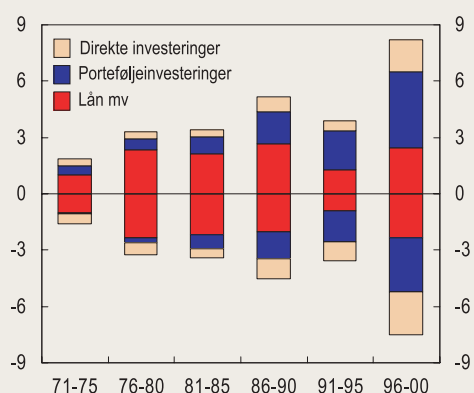
Figur 6. Brutto fordringsposisjon for hele verden, utvalgte år 1870-1995. Prosent av globalt BNP

Manglete søyle for passiva indikerer at data ikke er tilgjengelige dette året.

Kilde: Obstfeld & Taylor (2002) s. 22-24

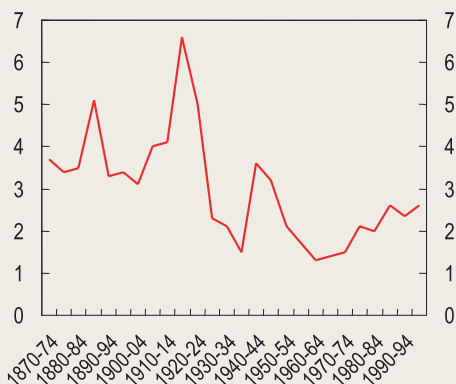
Figur 7. G7-landenes brutto kapitalstrømmer¹⁾, femårs gjennomsnitt 1971-2000. Prosent av landenes BNP

¹⁾ Positive verdier representerer kapitalinngang, negative verdier angir kapitalutgang

Kilde: Stæhr (2001) s. 3

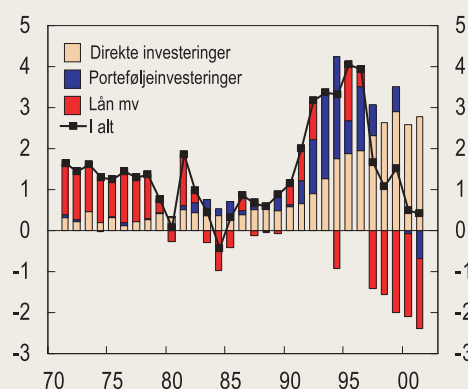
Figur 8. Indeks for omfang av netto kapitalstrømmer for 15 land¹⁾, femårsperioder 1870-1999. Prosent av BNP

¹⁾ Uvektet gjennomsnitt for 15 land av femårs gjennomsnitt av absolutt driftsbalansesaldo i prosent av BNP. De 15 landene er: Argentina, Australia, Canada, Danmark, Finland, Frankrike, Italia, Japan, Nederland, Norge, Spania, Storbritannia, Sverige, Tyskland og USA.

Kilder: Taylor (2002) s. 6. Egne beregninger for 1990-99 på grunnlag av data fra OECD og IMF

Figur 9. Netto privat kapitalinngang til fremvoksende økonomier, 1971-2001. Prosent av landenes BNP

Kilder: IMF World Economic Outlook database, mai 2001 og sept. 2002, egne beregninger

før første verdenskrig, da europeiske land, spesielt Storbritannia, eksporterte kapital. I det etterfølgende halve århundret var kapitaloverføringen begrenset. De siste 10-20 årene har de globale fordringsposisjonene økt markert, hvilket primært avspeiler at de fleste industriland har bygget opp betydelige aktiva og passiva.

De siste tiårenes fordringsøkning betyr også større kapitalstrømmer. Figur 7 viser utviklingen i brutto kapitalstrømmene til og fra de største industrilandene siden 1970. Både inngående og utgående kapitalstrømmer har økt markert, spesielt direkte investeringer og porteføljeinvesteringer.

Økende kapitalstrømmer avspeiler seg imidlertid ikke i tilsvarende nettooverføring av ressurser mellom land.

Figur 8 viser en hyppig anvendt indeks for netto kapitalstrømmer mellom 15 land. På slutten av 1800-tallet finansierte store driftsbalansunderskudd moderniseringen av de nord- og søramerikanske landene, mens nettokapitaloverføringen mellom de 15 landene 100 år senere er betydelig lavere, målt som andel av landenes BNP.

Figur 9 viser privat nettokapitalinngang til fremvoksende økonomier siden 1971. Ressursoverføringen er begrenset og kommer ikke før første halvdel av 1990-tallet over 2 prosent av fremvoksende økonomiers BNP. Det er betydelige svingninger i samlet kapitalinngang, med store fall i forbindelse med Latin-Amerikas gjeldskrise på 1980-tallet og etter Asia-krisen i 1997. De siste 10 årene har de direkte investeringene økt markert. Fremvoksende økonomier avskjæres i perioder fra kapital og er i så måte ikke fullt integrerte i de internasjonale finansmarkedene.

c) Effekt

En mulighet for å måle globalisering av finansmarkedene er via avledede effekter på renten. Fullt integrerte finansmarkeder betyr at rentene i to land er identiske hvis det korrigeres for forventning om valutakursendring og risikopremie (renteparitet). Samvarierende renteendringer kan dermed også være et tegn på integrasjon.

En omfattende litteratur undersøker gyldigheten av renteparitet. Renteforskjellen mellom de store landene var bemerkelsesverdig liten i perioden fra 1870 til første verdenskrig, vanligvis under 1 prosentpoeng. I den etterfølgende perioden og fram til om lag 1980 var det betydelige og varierende renteforskjeller, men deretter er renteforskjellene igjen forholdsvis små. Økonometriske analyser som tester om rentene i ulike land er kointegrerte, bekrefter dette bildet. Rentene i industriland har fulgt hverandre nært de siste 20 årene (se Obstfeld & Taylor 2002).¹²

Finansiell integrasjon betyr også at rentene på innenlandske og utenlandske («offshore») finansmarkeder er tilnærmet like. Renteforskjellen mellom innenlandske og offshore dollarlån minket markert gjennom 1980-tallet, noe som avspeiler økende integrasjon (Mussa & Goldstein 1993). Forskjellen mellom rentene i fremvoksende økonomier og i USA er generelt større nå enn for hundre år siden, men til gjengjeld samvarierer rentene i ulike fremvoksende økonomier mer i dag. Fremvoksende økonomier er ikke fullt finansielt integrerte, men globale begivenheter har fått større betydning for rentedannelsen i disse landene (Mauro m.fl. 2000).

Avkastningen på aksjer i de store industrilandene samvarierer i økende utstrekning, mens dette i mindre grad gjør seg gjeldende for et utvalg av 22 land som inkluderer fremvoksende økonomier (Obstfeld & Taylor 2002). Konklusjonen er at industrilanden aksjemarkeder i økende grad er integrerte, mens dette trolig ikke er tilfellet for fremvoksende økonomier – kanskje som følge av informasjonsproblemer og små markeder.

Fullt integrerte finansmarkeder åpner i prinsippet for fullstendig frikopling mellom et lands sparing og investering, ettersom renten bestemmes utenfra (i hvert fall for små økonomier). Feldstein & Horioka (1980) undersøkte korrelasjonen mellom sparing og investering (som andel av BNP) for 21 OECD-land i perioden 1960-74. Korrelasjonskoeffisienten var tett på 1, dvs. at det var stort sett ingen frikopling, noe som er blitt oppfattet som et paradoks. En analyse over en lengre årrekke viser at korrelasjonen var relativt liten før første verdenskrig, høy i mellomkrigstiden og i Bretton Woods-perioden 1945-1970, men deretter klart fallende (Hogendorn 1998). Andre analyser bekrefter vår hypotese om økende integrasjon mellom industrilanden finansmarkeder spesielt de siste 10-20 årene (se også Mussa & Goldstein 1993). Til gjengjeld er det i litteraturen svært ulike estimater av korrelasjonen mellom inntekt og sparing i fremvoksende økonomier.

5. Arbeidskraft og migrasjon

a) Regler og lovgivning

På 1800-tallet var det få restriksjoner på migrasjon, og de «nye landene» i Nord- og Sør-Amerika og Oceania oppmuntret i perioder til innvandring (Bourguignon m.fl. 2002). Mot slutten av 1800-tallet innførte de fleste land restriksjoner på innvandring, ofte basert på innvandrernes opprinnelsesland (Williamson 1998). Verdenskrigene førte til ytterligere restriksjoner.

Siden andre verdenskrig har nesten alle land hatt betydelige restriksjoner på innvandring, for eksempel i form av direkte forbud, kvoter eller krav om familiebånd eller spesielle kvalifikasjoner. De kommunistiske landene forbød også utvandring. Mange land har regler som gir asylsøkere et rettskrav på asyl forutsatt at spesifikke kriterier er oppfylt, jf. FN's folkerettslige regler (The Economist 2002). De østeuropeiske landene har åpnet for utvandring og mottak av flyktninger på 1990-tallet. Internt i EØS er det etablert tilnærmet fri bevegelighet, og USA har i en rekke enkelttilfeller gitt ulovlige innvandrere amnesti.

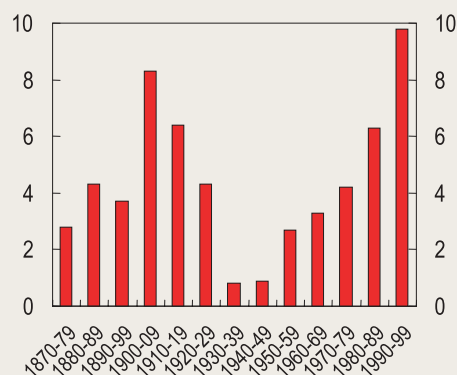
Samlet sett bød 1990-tallet på få endringer med hensyn til regulering av migrasjon. Det er få land som har liberale innvandringsregler, og arbeidsmarkeder er formelt – med unntak av blant annet EØS-området og enkelte oljestater – fortsatt nasjonale.

b) Omfang

Historisk er USA det viktigste innvandringslandet. Figur 10 viser innvandringen til USA siden 1870. Det halve århundret før første verdenskrig betegnes ofte som masseinnvandringens epoke. Selv om antall innvandrere var mindre enn på 1990-tallet, utgjorde innvandrerne en langt større andel av USAs befolkning (Mussa 2000). Hele det amerikanske kontinentet, Sibir, Oceania og Sør-Afrika tiltrakk innvandrere i perioden, primært fra Europa og Asia. Innen det britiske imperiet var det også betydelige folkeflytninger (Chiswick & Hatton 2002).

Etterkrigstiden førte til store endringer i migrasjons-

Figur 10. Innvandring til USA, 1870-1999.
Millioner per tiår

Kilde: Mussa (2000) s. 17

¹² Økende samvariasjon av for eksempel renter eller aksjeavkastning kan imidlertid også skyldes hyppigere eller kraftigere felles sjokk (se Obstfeld & Taylor 2002, Stæhr & Brunvatne 2002).

Tabell 2. Andel utlendinger* i utvalgte OECD-land, prosent av total befolkning

	Frankrike	Tyskland	Italia	UK	Norge	USA	Canada**	Japan
1990	6,3	8,4	1,4	3,2	3,4	7,9	16,1	0,9
1999	5,6	8,9	2,2	3,8	4,0	10,3	17,4	1,2

* For USA og Canada er utlendinger definert som personer født utenfor landet. For de øvrige landene er utlendinger definert som personer med utenlandsk statsborgerskap.

** For Canada er årstallene 1991 og 1996.

Kilde: OECD (2001) s. 281-282.

mønsteret. Europa endret status og ble en region med netto innvandring, samtidig som de tradisjonelle innvandringslandene fortsatt har stor tilgang, jf. tabell 2. Innvandringen består i økende grad av personer fra utviklingsland (Chiswick & Hatton 2002).

Et interessant utviklingsmønster er at bruttotallene for migrasjon i mange tilfeller øker mer enn endringer i nettomigrasjonen skulle tilsi. For eksempel har Norge siden 1970-tallet hatt nettoinnvandring, men likevel har brutto-utvandringen økt i perioden (SSB 2002).

c) Effekt

Omfattende migrasjon påvirker folketall og arbeidsstyrke i både utvandrings- og mottakerland. For eksempel ble den svenske arbeidsstyrken gjennom andre halvdel av 1800-tallet redusert med nesten 20 prosent, hvilket bidro til å redusere forskjellen mellom lønnsnivået i Sverige og USA. Tilsvarende konvergens er funnet for Storbritannia og Irland (O'Rourke 1996). Mye taler for at migrasjon spilte en avgjørende rolle for at de globale lønnsforskjellene falt fram til første verdenskrig (Williamson 1998). Migrasjon kan også ha betydelig effekt på inntektsfordelingen innen land med stor inn- eller utvandring.

Det er fortsatt store lønns- og inntektsforskjeller mellom land, og en mulig faktor er nettopp fravær av arbeidsmarkedsintegrasjon. Forskningen finner generelt at inntektsforskjeller er en viktig årsak til migrasjon (Rotte & Vogler 1998, Chiswick & Hatton 2002). Mer liberale innvandringsregler ville trolig øke migrasjonen fra fattige til rike land og bidra til å utjevne inntektsforskjeller mellom landene (Faini 2001). Det er imidlertid en risiko for «hjerneflukt», der høyt utdannede utvandrer fra fattige til rike land, med mulige negative effekter for fattige land.

6. Ideer, kunnskap og informasjon

a) Regler og lovgivning

Fra midten av 1800-tallet var det demokratisk styre med tilnærmet fri informasjonflyt i toneangivende europeiske og nordamerikanske land. Etter andre verdenskrig var det ikke noen klar trend i retning frie styreformer og uhindret informasjonflyt. De nye kommunistiske landene la mange restriksjoner på informasjonstilgangen. Mange tidligere kolonier ble selvstendige, men fikk etter en tid

autokratiske styreformer. Den amerikanske organisasjonen Freedom House anslår at bare 29 prosent av alle land hadde helt frie styreformer i 1972.¹³ På 1980-tallet innfører en rekke latinamerikanske og asiatiske land demokrati, mens mange tidligere kommunistiske land følger etter på 1990-tallet. Freedom House vurderer at 46 prosent av alle land hadde et helt fritt styresett i 2002. Også land med delvis autokratiske styreformer har innenfor det siste tiåret åpnet for friere informasjonflyt, ikke minst overfor utlandet (Marthoz 1999).

b) Omfang

Spredning av religion, alfabeter og tallsystemer har en tusenårig historie, men informasjonsspredningen ble raskere på 1800-tallet på grunn av nye teknologier som dampskip, telegraf og telefon. De siste 20 årene har oppfinnelser som faks, mobiltelefon og ikke minst internett bidratt til enda raskere kunnskapsflyt. Mens prisene på informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) har falt, har informasjonsbruken økt betydelig (IMF 2001, kap. 3). FNs organisasjon for handel og utvikling, UNCTAD, anslår at telekommunikasjonsutstyr, computere og computerbrikker utgjorde 4,1 prosent av den globale vareeksporten i 1980, og hele 12,9 prosent i 2000.¹⁴ Tabell 3 viser den globale utbredelsen av radio, TV og internett.

c) Effekt

Globalisering av informasjonflyten vurderes trolig positivt av de fleste og har i så måte verdi i seg selv. I tillegg kan ny IKT og raskere kunnskapsflyt tenkes å påvirke produktivitet og vekst i positiv retning, men anslag er nødvendigvis svært usikre (IMF 2001, kap. 3).

7. Utenlandsk eierskap og multinasjonale selskaper

a) Regler og lovgivning

Utenlandske privatpersoner eller bedrifter kan kjøpe seg innflytelse over innenlandske bedrifter ved *direkte investeringer*. Det kan være tale om nyetablering eller kjøp av en eksisterende bedrift. Kapitaloverføring fra utlandet regnes som direkte investering hvis det oppnås bestemmende innflytelse (vanligvis regnes det å gjelde ved eierskap av mer enn 10 prosent av aksjekapitalen).¹⁵

¹³ Data fra www.freedomhouse.org/research/freeworld/2002/xtracharts.pdf. Se også Freedom House (2002).

¹⁴ Opplysninger fra UNCTAD. Data er tilgjengelige på organisasjonens hjemmeside på adressen: www.unctad.org/templates/webflyer.asp?intitemid=2211&lang=1.

¹⁵ Lån til utenlandske datterselskaper og gjeninvestert fortjeneste regnes også som direkte investeringer.

Tabell 3. Antall radio- og Tv-apparater samt personer med tilgang til internett på verdensbasis, per 100 innbyggere

	1970	1980	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Radio	25	31	39	41	42	42	..	42	42
TV	8	13	21	23	24	24	25	27	27
Internett	0,4	0,9	2,5	3,7	4,8	7,4	9,1	10,0

Kilder: Data for antall radio og fjernsyn til og med 1997 fra UNESCOs hjemmeside: www.uis.unesco.org/en/stats/statistics/yearbook/tables/cultand-com/table_iv_s_3.html. Data for de følgende årene fra WDI (2000) s. 300, WDI (2001) s. 308 og WDI (2002) s. 318. Data for internettbrukere gjelder for desember eller siste tilgjengelige måned og er fra www.nua.ie/surveys/how_many_online/.

Direkte investeringer inngår i kapitalbalansen, men reguleres ikke nødvendigvis på samme måte som andre poster på kapitalbalansen. Før første verdenskrig var det få begrensninger på direkte investeringer, mens verdenskrigene førte til omfattende regulering. Etter andre verdenskrig liberaliserte industrilandene relativt raskt, blant annet etter tilskyndelse fra OECD, mens fremvoksende økonomier var mer tilbakeholdne (Bakker & Chapple 2002). Fremvoksende økonomier har gradvis åpnet for direkte investeringer, og på 1990-tallet søkte flere overgangsland aktivt å tiltrekke direkte investeringer ved hjelp av subsidier eller skattefrihet. Mange land opprettholder restriksjoner innen spesifikke sektorer, for eksempel militærindustri, landbruk og råstoffutvinning.

b) Omfang

Multinasjonale selskaper opererte allerede i kolonitiden. Før første verdenskrig var Storbritannia og Frankrike økonomiske makter med betydelige direkte investeringer i utlandet, spesielt i koloniene (Wiig 1999). Derimot besto Europas investeringer i USA hovedsakelig av porteføljeinvesteringer i denne perioden (Bordo m.fl. 1999).¹⁶

Omfanget av direkte investeringer tok seg bare langsomt opp etter andre verdenskrig. Med få unntak spilte multinasjonale selskaper en begrenset rolle i verdensøkonomien fram til ca. 1980, men har siden fått større betydning (Wiig 1999). G7-landenes direkte investeringer som andel av BNP har økt markert (jf. figur 7 i kapittel 4). Tallene for 1996-2000 påvirkes av uvanlig store bedriftsoppkjøp over grensene. Fusjoner og oppkjøp utgjorde om lag 50 prosent av alle direkte investeringer på slutten av 1980-tallet, men 80 prosent på slutten av 1990-tallet (Haaland m.fl. 2002). Figur 9 viser at direkte investeringer fra midten av 1990-tallet er blitt den viktigste formen for netto kapitalinngang til fremvoksende økonomier.

En økende beholdning av direkte investeringer betyr at en større andel av verdenshandelen finner sted internt i multinasjonale selskaper. Opp mot en tredjedel av verdenshandelen er handel mellom filialer av multinasjonale selskaper (Haaland m.fl. 2002).

Den geografiske eierstrukturen for de multinasjonale selskapene representerer et annet interessant utviklingstrekk. Mens den overveiende delen av selskapene tidligere var hjemmehørende i få industriland (blant andre Stor-

britannia og USA), er det nå multinasjonale selskaper med hovedsete i mange land. Koreanske bedrifter har etablert europeiske og amerikanske datterselskaper der biler og elektronikk produseres. Østeuropeiske selskaper har også begynt å etablere seg i andre land. Direkte investeringer krysser grensene i et stadig tettere sikkakkemønster.

c) Effekt

Et multinasjonalt selskap er på sett og vis innbegrepet av globalisering fordi det innen bedriften finner sted grensekryssende bytte av varer, kapital, personell og teknologi. Direkte investeringer vil derfor kunne påvirke priser og mengder, som diskutert i tidligere kapitler. En omfattende litteratur drøfter om direkte investeringer er gunstigere enn tilsvarende investeringer i form av porteføljeplasseringer eller lån. Hovedpoenget her er nettopp om de kunnskapene og de internasjonale kontaktene som multinasjonale selskaper bringer inn i et land, sprer seg til innenlandske bedrifter og i så måte har positive eksterne effekter (Lim 2001). Et annet omdiskutert emne er mulige politiske konsekvenser av utenlandsk eierskap og multinasjonale selskaper.

8. Avsluttende merknader

Slutten av 1900-tallet vil blant økonomer bli husket for flere begivenheter: en historisk oppgangskonjunktur i USA, åpningen av Øst-Europas økonomier etter kommunismens sammenbrudd og finanskrisene i Asia og mange andre fremvoksende økonomier. Aller sterkest – men ikke uten sammenheng med disse begivenhetene – står kanskje inntrykket av en verden som ble globalisert og hvor nasjonale grenser fikk mindre betydning. Denne artikkelen har undersøkt om dette inntrykket er korrekt. (Se også vedlegg for en diskusjon av bakenforliggende årsaker.)

Siden midten av 1800-tallet har den globale økonomien gjennomgått tre distinkte perioder (Baldwin & Martin 1999, Bordo m.fl. 1999). Perioden fram til utbruddet av første verdenskrig var karakterisert av få formelle restriksjoner, raske teknologiske fremskritt innen transport og kommunikasjon og et stabilt pengesystem med Storbritannia som ankernasjon. Det var betydelig handel, kapitaleksport og migrasjon. Råvarer fra (datidens) fremvoksende økonomier ble eksportert til spesielt

¹⁶ I 1914 utgjorde beholdningen av direkte investeringer i USA om lag 3-4 prosent av BNP, mens det tilsvarende tallet var 1 prosent i 1960 og 16 prosent i 1996 (Bordo m.fl. 1999, s. 62).

Europa, og industrivarer kom i retur. De rike landene eksporterte kapital til utbygging av jernbaner, miner og plantasjer i «den nye verden». Folk utvandret fra Europa til Amerika, Sibir, Sør-Afrika og Oceania.

Utviklingen ble avbrutt med første verdenskrig. Forsøk på å vende tilbake til det tidligere økonomiske systemet brøt sammen på 1920-tallet, og resultatet ble mer nasjonal isolasjonisme. Andre verdenskrig førte til ytterligere kutt av økonomiske bånd.

Perioden siden andre verdenskrig er en periode med gradvis økende integrasjon. Avgjørende nytt var etableringen av internasjonale organisasjoner som arbeidet for økonomisk samarbeid mellom land, blant andre GATT/WTO, IMF og andre FN-organisasjoner. Regionale organisasjoner har også fått økt betydning, spesielt innen handel.

Mindre beskyttelse i form av toll og andre restriksjoner har bidratt til en markert økning av verdenshandelen. Liberalisering og fremskritt innen IKT har ført til økende kapitalstrømmer og større spredning av formuer. Tross få endringer i lovene, har migrasjonen økt de siste tiårene. Multinasjonale selskaper har fått større betydning i verdensøkonomien. Kunnskap og ideer flyter raskere og mer globalt blandt annet på grunn av rimeligere IKT. Innenfor flere enkeltområder er det i dag meningsfullt å snakke om ett verdensmarked. Markeder for elektronikk, datautstyr og biler, visse finansielle produkter, arbeidstakere med spesialkompetanse (for eksempel oljeeksperter) samt programvare er i dag tilnærmet globale.

Likevel er det områder hvor det i liten grad har funnet sted noen globalisering. Det er fortsatt mange restriksjoner på handel med landbruksvarer og tjenester. Mange land har ikke åpnet sine finansmarkeder, samtidig som skatteproblemer hindrer integrasjon og skaper vridninger. Innvandring reguleres i nesten alle land. Dessuten innebærer globalisering integrasjon på global skala. Mens nye regioner – Asia og etter hvert Øst-Europa – er blitt integrert i den globale økonomien, faller andre land utenfor. Dette gjelder spesielt de fattigste landene i Afrika, men også enkelte land i Latin-Amerika og Asia.

Er verden blitt globalisert, spurte vi i innledningen. Som ovenstående viser, er svaret et betinget ja. Likevel er dette ikke et nytt trekk, men en fortsettelse av en utvikling siden andre verdenskrig. På 1990-tallet ble tendensen mer markert, blant annet fordi nye regioner fikk innpass i den globale økonomien.

Den nåværende utviklingen representerer imidlertid en «dypere» form for globalisering enn vi har sett tidligere. Handelen har økt, og i betydelig grad i form av halvfabrikata mellom bedrifter i ulike land, slik at produksjonsprosesser i ulike land er blitt internasjonalt integrerte. Nettokapitalstrømmene (målt i forhold til BNP) er i dag ikke større enn for 100 år siden, men bruttostrømmene har økt markert. Tidligere var noen land utvandringsland og andre innvandringsland, men nå er vandringsmønstrer mer komplisert, og folk vandrer i økende grad inn og ut

av samme land. Kunnskap spres med økende fart, og informasjon strømmer både til og fra tilnærmet alle områder i verden. Direkte investeringer hadde tidligere hovedsakelig én retning, mens det i dag er et tett nett av investeringer fram og tilbake mellom land.

For alle integrasjonskanalene kan en litt overforenklet si at mens de globale «nettostrømmene» ikke har endret seg markert, har «bruttostrømmene» økt sterkt innenfor de siste 10-20 årene (se også Baldwin & Martin 1999, Bordo m.fl. 1999). Strømmene beveger seg i økende grad i sikksakk-mønster. Grensene har fått mindre betydning, og de økonomiske kontaktene er blitt mer gjensidige. I så måte er verden blitt mer globalisert enn noen gang tidligere.

Litteratur

- Bakker, Age & Bryan Chapple (2002): «Advanced country experiences with capital account liberalization», *Occasional Paper*, nr. 214, International Monetary Fund.
- Baldwin, Richard & Philippe Martin (1999): «Two waves of globalisation: Superficial similarities, fundamental differences», i Horst Siebert (red.): *Globalization and labor*, Mohr Siebeck.
- Bhagwati, Jagdish (2002): «Globalization and appropriate governance», WIDER Annual Lectures, nr. 4. Kan lastes ned fra www.wider.unu.edu.
- BIS (2002): «Foreign exchange and derivatives market activity in 2001», Bank of International Settlements, www.bis.org/publ/rpfx02t.pdf.
- Bordo, Michael, Barry Eichengreen & Douglas Irwin (1999): «Is globalization today really different than globalization a hundred years ago?», NBER Working Paper, nr. 7195.
- Bourguignon, Francois m.fl. (2002): «Making sense of globalisation. A guide to the economic issues», CEPR *Policy Paper*, nr. 8.
- Brunvatne, Kari-Mette & Birger Vikøren (1996): «Bør vi være bekymret for den kraftige veksten i de internasjonale finansmarkedene», *Norsk Økonomisk Tidsskrift*, bind 110, s. 177-198.
- Chiswick, Barry & Timothy Hatton (2002): «International Migration and the Integration of Labor Markets», IZA Discussion Paper, nr. 559.
- Clemens, Michael & Jeffrey Williamson (2002): «Why did the tariff-growth correlation reverse after 1950?», NBER Working Paper, nr. 9181.
- Crafts, Nicholas (2000): «Globalization and growth in the twentieth century», i *World Economic Outlook Supporting Studies*, International Monetary Fund.
- Dunning, John (red., 2002): *Regions, globalization, and the knowledge-based economy*, Oxford University Press.
- EBRD (2001): *Transition Report 2001*, European Bank for Reconstruction and Development.
- The Economist (2002): «The longest journey», *The Economist*, vedlegg, 2. november.

- Faini, Riccardo (2001): «Development, trade, and migration», bakgrunnsrapport, Verdensbanken.
- Feenstra, Robert (1998): «Integration of trade and disintegration of production in the global economy», *Journal of Economic Perspectives*, bind 12, nr. 4, s. 31-50.
- Feldstein, Martin & Charles Horioka (1980): «Domestic saving and international capital flows», *Economic Journal*, bind 90, s. 314-29.
- Findlay, Ronald & Kevin O'Rourke (2001): «Commodity market integration, 1500-2000», NBER Working Paper, nr. 8579.
- Freedom House (2002): *Freedom in the world 2002: Freedom gains despite global Threats*, Freedom House.
- Garber, Peter (1998): «Derivatives in international capital flows», NBER Working Paper, nr. 6623.
- Haaland, Jan m.fl. (2002): «Assessing the economic interdependence between states and regions: Risks and benefits», Globaliseringsprosjektet, rapport nr. 13, Utenriksdepartementet.
- Hogendorn, Christiaan (1998): «Capital mobility in historical perspective», *Journal of Policy Modeling*, bind 20, nr. 2.
- Hufbauer, Gary, Erika Wada & Tony Warren (2002): «The Benefits of Price Convergence: Speculative Calculations», Policy Analyses in International Economics, nr. 65, Institute for International Economics.
- IMF (2000): *World Economic Outlook*, mai 2000, International Monetary Fund.
- IMF (2001): *World Economic Outlook*, oktober 2001, International Monetary Fund.
- IMF (2002): *World Economic Outlook*, september 2002, International Monetary Fund.
- Krugman, Paul (1993): «Regionalism versus multilateralism: Analytical notes», i de Melo, Jaime & Arvind Panagariya (red.): *New Dimensions in Regional Integration*, Cambridge University Press.
- Lim, Ewe-Ghee (2001): «Determinants of, and the relation between, foreign direct investment and growth: a summary of the recent literature», IMF Working Paper, nr 01/175.
- Maddison, Angus (1995): *Monitoring the world economy 1820-1992*, OECD.
- Marthoz, Jean-Paul (1999): «Freedom of the media», *World communication and information report 1999-2000*, Unesco Publishing.
- Masson, Paul (2001): «Globalization facts and figures», IMF Policy Discussion Paper, nr. 01/4.
- Mauro, Paulo, Nathan Sussman & Yishay Yafeh (2000): «Emerging market spreads: Then versus now», IMF Working Paper, nr. 00/190.
- Mundaca, Gabriela & Jon Strand (2002): «Globaliseringen og norsk økonomi», Makt- og demokratitredningen 1998-2003, Rapportserien, nr. 38.
- Mussa, Michael (2000): «Factors driving global economic integration» i *Global economic integration: opportunities and challenges*, Federal Reserve Bank of Kansas City.
- Mussa, Michael & Morris Goldstein (1993): «The integration of world capital markets», i *Changing Capital Markets: Implications for Monetary Policy*, Federal Reserve Bank of Kansas City, s. 245-330.
- Norman, Victor (1993): *Næringsstruktur og utenrikshandel*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Obstfeld, Maurice & Alan Taylor (2002): «Globalization and capital markets», NBER Working Paper, nr. 8846.
- OECD (2001): *Trends in International Migration*, SOPEMI, OECD.
- OECD (2002): «Overview to the OECD codes of liberalisation», OECD.
- O'Rourke, Kevin (1996): «Trade, migration and convergence: An historical perspective», CEPR Discussion Paper, nr. 1319.
- O'Rourke, Kevin & Jeffrey Williamson (2002): «When did globalization begin?», *European Review of Economic History*, bind 6, nr. 1, s. 23-50.
- Parsley, David & Shang-Jin Wei (2001): «Explaining the border effect: The role of exchange rate variability, shipping costs, and geography», *Journal of International Economics*, bind 55, nr. 1.
- Parsley, David & Shang-Jin Wei (2002): «Currency arrangements and goods market integration: A price based approach», memo, The Brookings Institution.
- Rogers, John, Gary Hufbauer & Erika Wada (2001): «Price level convergence and inflation in Europe», Institute for International Economics Working Paper, nr. 01-1.
- Rogers, John & Hayden P. Smith (2001): «Border effects within the NAFTA countries», International Finance Discussion Papers, nr. 698, Board of Governors of the Federal Reserve System
- Rotte, Ralph & Michael Vogler (1998): «Determinants of international migration: Empirical evidence for migration from developing countries to Germany», CEPR Discussion Paper, nr. 1920.
- SOPEMI (2001): *Trends in international migration*, OECD.
- SSB (2002): Flyttinger fra og til utlandet, www.ssb.no/emner/02/02/20/flytting/tab-2002-08-27-02.html.
- Stæhr, Karsten (2001): «Globalisering og internasjonale finanskriser», *Hvor Hender Det?* (NUPI), nr. 1.
- Stæhr, Karsten & Kari-Mette Brunvatne (2002): «Internasjonal smitte av finanskriser – en oversikt over teori og erfaringer fra 1990-tallet», *Norsk Økonomisk Tidsskrift*, bind 116, nr. 1.
- Taylor, Alan (2002): «A century of current account dynamics», NBER Working Paper, nr. 8927.
- Tranøy, Bent (1997): «Globalisering - hele verden som nabo», *Hvor Hender Det?* (NUPI), nr. 20.
- Tranøy, Bent & Øyvind Østerud (red., 2001): *Mot et globalisert Norge?*, Gyldendal Akademisk.
- Tveit, Yngvar m.fl. (1999): *Valutareguleringer og internasjonale finanskriser*, rapport utarbeidet av en arbeidsgruppe, Finansdepartementet, Oslo.
- WDI (x): *World development indicators*, Verdensbanken. x angir årstall.

Wiig, Henrik (1999): «How much globalisation? Reassessing the growth of international trade and investment in the OECD», NUPI rapport, nr. 241.

Williamson, Jeffery (1998): «Globalization, labor markets and policy backlash in the past», *Journal of Economic Perspectives*, bind 12, nr. 4, s. 51-72.

WTO (2002): *International trade statistics 2002*, World Trade Organisation.

[Internettadresser gyldige per 4. februar 2003.]

Vedlegg: Hvorfor globalisering?

Det er to hovedforklaringer på globaliseringen, nemlig teknologisk utvikling og politiske beslutninger om liberalisering og markedsåpning. Mer presist er spørsmålet hvilken av de to forklaringene som har størst betydning for økningen i handel, kapitalstrømmer og multinasjonalt eierskap, jf. kapitlene 3-7. Dette vedlegget redegjør for den overordnede diskusjonen (Mussa 2000).

Den teknologiske utviklingen har gjennom århundrer gjort transport og kommunikasjon billigere. Indikatorer for kostnadsutviklingen er vist i tabell V1. Mens kostnaden ved sjøtransport har endret seg lite siden 1960, har flytransport og særlig telekommunikasjon falt markert i pris. I 1996 utgjorde flyfrakt 19 prosent av USAs importverdi og nesten en tredjedel av eksportverdien (Bordo m.fl. 1999, s. 17). Bedre kommunikasjonsmidler reduserer informasjons- og transaksjonskostnadene. Det har fremmet internasjonale finanstransaksjoner og muligheten for å legge produksjon til utlandet.

Den teknologiske utviklingen kan imidlertid også indirekte fremme globalisering via strukturendringer. Ved en rekke «nye» produkter er det så vesentlige stor-driftsfordeler at den globale produksjonen må samles på ganske få enheter. Dette gjelder for eksempel fly, computerprogrammer, elektroniske kretsløp og noe teletstyr. Teknologiske fremskritt kan altså forårsake konsentrasjon av produksjonen og føre med seg handel, kapitalstrømmer og kunnskapsoverføring (Feenstra 1998).

Liberalisering og politikktiltak som understøtter markeds-tilgang, er den andre faktoren som kan påvirke omfanget av grensekryssende transaksjoner. Som omtalt har det særlig innen handel og kapitalbevegelser funnet sted liberalisering.

Det er vanskelig å trekke konklusjoner om den relative betydningen av de to forklaringene. Mye taler imidlertid for at liberaliseringstiltak har hatt vesentlig betydning. Teknologisk utvikling innen transport og IKT har gjort handel, kapitalflyt og migrasjon rimeligere, men de samme teknologiene kan også brukes til å hindre bevegelser

over grensene. For eksempel taler mye for at økningen i industrilandenes brutto kapitalstrømmer i betydelig grad skyldes liberalisering av kapitalbevegelsene siden 1970-tallet (Obstfeld & Taylor 2002).

I denne sammenhengen må en understreke samspillet mellom innovasjon og politikk (Mussa 2000). For eksempel kan innovasjoner nødvendigvis gjøre ny regulering eller endret håndhevelse hvis «beskyttelsesnivået» skal opprettholdes. Velger myndighetene å ikke innføre nye regler eller kanskje liberalisere, kan dette åpne for enda en runde med innovasjoner. Utviklingen på finansmarkedene siden 1980 avspeiler trolig i betydelig grad dette samspillet mellom teknologi og politikktiltak.

Andre faktorer enn teknologisk utvikling har også stimulert til liberalisering og markedsåpning. Gunstige erfaringer med deregulering, blant annet i USA, har hatt betydning. Utilfredsstillende økonomiske resultater i Latin-Amerika og de tidligere kommunistiske landene svekket samtidig støtten til isolasjonisme. Det spiller også inn at mange land i Øst-Europa, Latin-Amerika og Asia etablerte demokrati i denne perioden. For en rekke land i Øst-Europa har ønsket om liberalisering og åpning mot utlandet vært et uttalt politisk mål, blant annet for å bryte med tidligere kommunistisk ideologi og knytte bånd til Vest-Europa.

Etableringen av regionale og internasjonale samarbeidsfora har også spilt inn. Institusjoner som EU, WTO, OECD, IMF osv. har ført til økt internasjonalt samarbeid og gjort det lettere å koordinere liberalisering og åpning av økonomiene. Handelskonflikter og uenigheter kan løses i disse fora, noe som reduserer sannsynligheten for isolasjonisme og andre politiske tilbakeslag (Bordo m.fl. 1999).

Mussa (2000) understreker at innovasjoner og markedsåpning bare fører til større transaksjonsomfang hvis befolkningen faktisk etterspør produkter fra utlandet. Åpning for import av thailandske biller vil trolig ikke føre til noen stor norsk import av denne delikatessen!

Tabell V1. Realpris for ulike transport- og kommunikasjonstjenester i USA, indeks 1960 = 100

	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Sjøtransport	357	232	239	136	100	104	89	107	110
Fly, passasjertransport	..	283	192	125	100	67	42	46	47
Telefon, New York – London	100	69	10	7	1,4

Kilde: Masson (2001) s. 5-6. Transportpriser oppdatert for 2000 fra IMF (2002) s. 116, egne beregninger